

УДК 393.14(477)

Д.В. КУРИЛЕНКО, Харківський національний університет внутрішніх справ

РЕВІЗОР ТА ПЕРЕВІРЯЮЧИЙ У ЗМАГАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Ключові слова: ревізор, перевіряючий, права, обов'язки, відповідальність, процесуальний статус

Ревізії та перевірки являють собою окрему форму використання спеціальних знань у діяльності по розслідуванню злочинів. Необхідність у провадженні ревізій і перевірок найчастіше виникає при розслідуванні злочинів у сфері економіки (злочинні ухилення від сплати податків, митних платежів, легалізації (відмивання) грошових коштів, привласненні або розтраті чужого майна та ін.), злочинних порушень правил техніки безпеки, протипожежних, санітарно-епідеміологічних правил та ін. Характеризуючи стан правового регулювання проведення ревізій і перевірок у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) під час кримінального провадження, слід відзначити його суттєві недоліки. Слідчий, прокурор мають право призначити ревізії і перевірки відповідно до статей 36, 40 КПК, проте в процесуальному законі відсутні роз'яснення сутності ревізій і перевірок, матеріали яких віднесені до джерел доказів (ст.99 КПК). Залишається невирішеною проблема, пов'язана з відсутністю кримінально-процесуального врегулювання процедури їх проведення. Насамперед, у КПК повинні бути чітко позначені підстави для проведення ревізій та перевірок; форма процесуальних документів; вимоги до суб'єктів проведення, їхні права та обов'язки. Наведені законодавчі прогалини обумовлюють різне тлумачення вченими й практиками цих понять.

Проблеми призначення, проведення ревізій, доказового значення їх результатів та процесуального статусу ревізора в процесуа-

льній та криміналістичній літературі розглядали В.І. Галушкін, В. Глібко, А.М. Гольдман, О.П. Гришина, В.Г. Дрейден, А. Євтушенко, Е.Ф. Мусін, Ю.К. Орлов, П.К. Пошюнас, Б.В. Романюк, Л.А. Сергєєв, В.В. Степанов, В.Г. Танасевич, В.В. Шадрін, К.В. Шадрін, Л.Г. Шапиро та інші вчені. Роль і значення перевірок в літературі розглядалось лише в ракурсі розслідування різних видів злочинів. Проте, більшість робіт висвітлює в основному проблему розмежування ревізій й відомчих перевірок від судових експертиз, тому метою статті є розробка пропозицій щодо визначення процесуального статусу суб'єктів проведення ревізій та перевірок, їх прав, обов'язків, відповідальності під час здійснення контрольних заходів.

Аналіз літератури та нормативних актів свідчить, що діяльність ревізора та перевіряючого розуміється в двох аспектах: а) як спосіб державного контролю, що здійснюється з метою виконання загальних завдань контрольно-ревізійних служб. У даному аспекті діяльність особи, яка проводить ревізію і перевірку, має загальний характер та виконання нею своїх функціональних обов'язків обумовлюється завданнями контрольно-ревізійної служби в цілому; б) як спосіб встановлення обставин кримінальної події за зверненнями правоохоронних органів.

Відсутність в КПК вказівки на існування процесуальних фігур ревізора і перевіряючого призводить до дискусії з приводу їх правового положення. Неминуче виникає питання, в якій якості виступають у кримінальному судочинстві обізнані особи, котрі проводять перевірки. А.В. Дулов зазначав, що «виходить досить дивна картина – ревізія в процесі розслідування, це процесуальна дія, а проводить її особа, яка не передбачена кримінальним процесом як самостійна процесуальна фігура» [1, с.104]. Відзначена багато років тому проблема залишається актуальною і в даний час. Розглянемо можливі шляхи введення у кримінальний процес обізнаних осіб, які залучаються для проведення ревізій та перевірок.

У літературі висловлена думка, що при проведенні ревізії за дорученням правоохоронних органів ревізор набуває статус кримінально-процесуальної фігури [2, с.170]. Вважаємо це твердження помилковим. У ст.3 КПК серед учасників кримінального провадження ні «ревізор», ні «особа, яка проводить перевірку» не згадуються, хоча ці суб'єкти притягуються для вирішення питань, що вимагають застосування спеціальних знань. Відсутність в КПК відповідної процесуальної фігури можна розглядати як прогалину в законодавстві. Цілком очевидно, що особа, яка проводить ревізію або перевірку в рамках кримінального процесу, повинна мати процесуальний статус, їй необхідно наділити правами й обов'язками, певною відповідальністю. Виникла явна необхідність передбачити в КПК фігуру особи, яка залучається для проведення ревізій і перевірок, а також закріпити її права та обов'язки, що усуне дискусію з приводу її правового статусу і позитивно відіб'ється на практиці. Поняття цієї особи доцільно було би закріпити в ст.3 КПК, виклавши його в такій редакції: «Особа, яка здійснює ревізію або перевірку, – це особа, яка володіє спеціальними знаннями, залучена у порядку, визначеному законом, для проведення ревізії або перевірки та складання письмового підсумкового документа».

Відсутність в КПК регламентації прав та обов'язків ревізора й перевіряючого на відміну від експерта та спеціаліста негативно позначається на забезпеченні дотримання прав цього учасника кримінально-процесуальної діяльності. З метою вдосконалення правового статусу осіб, які здійснюють контрольні заходи у кримінальному судочинстві, доцільно передбачити в КПК статтю: «Права, обов'язки і відповідальність ревізора, особи, залученої для проведення перевірки». Розглянемо деякі з них.

У КПК слід передбачити підстави, за якими ревізору, перевіряючому може бути заявлений відвід, як з боку сторони захисту, так й обвинувачення. Це особливо важливо у разі залучення до перевірки обізнаної особи, яка

не працює в державному контролюючому органі. Так, В.Г. Дрейден зазначає, що, незважаючи на відсутність процесуальних вимог слідчий повинен встановити наявність обставин, що перешкоджають об'єктивному проведенню ревізії уповноваженою для її проведення особою. Якщо буде встановлена некомпетентність ревізора або зацікавленість його в результатах перевірки, слідчий повинен вимагати його заміни [3, с.25]. Якщо ревізор або перевіряючий знаходиться в службовій або іншій залежності від особи, яка перевіряється, він не може бути залучений до проведення перевірки. В інших випадках щодо ревізора й перевіряючого повинні застосовуватися правила, аналогічні для відводу експерта, спеціаліста (ст.79 КПК), так як характер діяльності цих обізнаних осіб має певну схожість. У разі встановлення обставин, що не дозволяють особі брати участь у проведенні контрольних заходів в процесі розслідування, слідчий має винести мотивовану постанову про її заміну та направити процесуальне рішення керівнику установи (служби), в підпорядкуванні якого знаходиться перевіряючий. Так само, якщо при призначенні чи проведенні ревізії або перевірки перевіряючий виявить обставини, які не дозволяють йому брати участь в її проведенні, він зобов'язаний ставити перед слідчим питання про самовідвід.

При залученні ревізора або перевіряючого, які не є співробітниками відповідних державних служб, слідчий повинен з'ясувати питання про компетентність обізнаної особи. Вказана процедура має суттєве значення, оскільки від цього залежить ефективність проведеної ревізії, перевірки і достовірність їх результатів. Тому в КПК необхідно передбачити положення, що надає слідчому право упевнитися в компетентності перевіряючого. Наприклад, для ревізора рекомендується встановлювати знання специфіки ведення бухгалтерського обліку та діловодства в організації, що перевіряється [4, с.62]. Такий підхід виправданий, оскільки бухгалтерський облік має особливості в залежності від певної галузі економіки, виробництва. Відомчими норма-

тивами регламентуються права перевіряючих осіб по отриманню необхідних пояснень від посадових, матеріально-відповідальних та інших осіб об'єкта контролю, довідок і відомостей з питань, що виникають в ході перевірки, завірених копій документів, необхідних для проведення контрольних дій та ін. (пункти 18, 21 [5]). Проте, в КПК слід передбачити право перевіряючих осіб заявляти клопотання про можливість ознайомлення із матеріалами кримінального провадження, що мають відношення до предмету перевірки; надання додаткових матеріалів; при необхідності – залучення до провадження перевірок інших необхідних фахівців.

У літературі висловлено пропозицію закріпити право ревізора вилучати необхідні справжні документи, призначати всі види експертиз, використовувати показання свідків для підтвердження виявлених фактів і зроблених висновків [6, с.39]. Дана пропозиція не може бути прийнята, оскільки вказані дії виходять за рамки компетенції перевіряючого, а надання цих прав буде перекладанням на нього функцій слідчого щодо здійснення розслідування та збирання доказів. Не можна погодитися з пропозицією авторів закріпити право ревізора посилатися на показання свідків для підтвердження виявлених фактів, так як діяльність з оцінки показань як джерела фактичних даних і зіставлення їх з іншими доказами покладено на слідчого як особу, яка здійснює розслідування. Тому свої висновки перевіряючи мають обґрунтовувати, спираючись виключно на спеціальні знання, якими вони володіють.

Законодавець не встановлює випадки, при яких особа, котра залучається для проведення ревізії та перевірки, має право відмовитися від її проведення. Це право має бути надано перевіряючому за умови, якщо він вважає, що не володіє достатніми спеціальними знаннями, необхідними для проведення перевірки. Ще однією підставою для відмови перевіряючого від проведення перевірки може бути недостатність матеріалів для проведення дослідження. Однак, на нашу думку, така підстава

виникає лише в тому випадку, коли перевірка проводиться за документами, що вилучені слідчим та надані перевіряючому. У КПК необхідно передбачити положення, згідно якому якщо при проведенні ревізій і перевірок встановлені обставини, котрі мають значення для кримінального провадження, але з приводу яких не було поставлено завдання, перевіряючий має право вказати на них в матеріалах ревізії та перевірки, оскільки в результаті перевірки можуть бути виявлені нові, раніше невідомі слідству факти злочинної діяльності осіб, які перевіряються, а також інші обставини, що мають істотне значення для розслідування злочину.

Враховуючи, що висновки ревізій й акти перевірок є джерелом доказів у кримінальному провадженні (ст.99 КПК), необхідно внесення змін до ст.384 Кримінального кодексу України, що стосуються відповідальності ревізора, перевіряючої особи за давання завідомо неправдивого висновку або акту. Дані, що містяться в матеріалах ревізії та перевірки в сукупності з іншими наявними в розпорядженні слідчого даними використовуються для встановлення обставин, що мають значення для справи. Тому з метою забезпечення об'єктивності діяльності ревізора або перевіряючого перед початком перевірки їх доцільно попереджати про кримінальну відповідальність за відображення в матеріалах перевірки завідомо неправдивих відомостей. Крім того, слід передбачити попередження ревізора та перевіряючого про кримінальну відповідальність згідно ст.387 Кримінального кодексу України за розголошення даних досудового слідства, що стали відомі обізнаній особі під час проведення перевірки.

У КПК не визначені права осіб, щодо яких планується проведення ревізій та перевірок. Вказане не відповідає принципу змагальності кримінального процесу, наголошеному у ст.22 КПК. В.Г. Танасевич зазначав, що «при проведенні ревізії, яка призначається на вимогу слідчого, останній зобов'язаний стежити за тим, щоб особам, чия діяльність перевіряється, була надана можливість відстоювати

свої права, захищатися у зв'язку з пропонованими до них претензіями» [7, с.64]. Закріплення прав зацікавлених осіб, на думку А.М. Гольдмана, служитиме гарантією всебічної та об'єктивної перевірки їх діяльності, законності та обґрунтованості висновків ревізії» [8, с.68]. Ми приєднуємося до позиції авторів, які пропонують передбачити в КПК норми, що регламентують права та обов'язки перевіряємих осіб при призначенні та проведенні ревізій та перевірок [9, с.113]. Слід надати право особі, яка перевіряється, знайомитися з постановою про призначення ревізії або перевірки, переліком питань, що містяться в неї, можливості клопотатися про включення додаткових питань. Відсутність такої регламентації є, на наш погляд, істотним порушенням прав особи, яка перевіряється. У зв'язку з цим необхідно доповнити кримінальний процесуальний закон нормою, яка зобов'язує слідчого (прокурора) знайомити з постановою про призначення ревізії або перевірки особу, щодо якої вона буде проводитися, її захисника і надати їм право ставити додаткові питання перевіряючому.

Вважаємо, що крім зазначеного вище особи, яка перевіряється, повинно надаватися право брати участь у проведенні перевірки. Коли особа, щодо якої призначена перевірка, бере участь у її проведенні, вона може знайомитися з документами, іншими об'єктами і давати по них пояснення, подавати необхідні матеріали для дослідження, а також вимагати перевірки обставин, що мають відношення до предмета контрольного дослідження. Ненадання права брати участь у проведенні ревізії, перевірки, а також позбавлення можливості звертати увагу перевіряючого на необхідність перевірки тих чи інших операцій або дослідження документів може призвести до того, що надалі особи, які перевіряються, будуть оскаржувати результати контрольних заходів. Щоб уникнути цього, а також з метою забезпечення об'єктивності та достовірності перевірки і дотримання прав особи, яка перевіряється, доцільно забезпечувати надання їй цих прав і закріпити їх у КПК.

Вважаємо, що незалежно від того, брав або не брав участі у проведенні перевірки підозрюваний, йому має надаватися право ознайомитися з її результатами, а також заявляти заперечення, робити зауваження й давати пояснення по представленому матеріалу. Це буде гарантією забезпечення його права знати про виявлені в результаті ревізії та перевірки обставини і, з урахуванням цього, вибирати засоби і методи захисту. У зв'язку з викладеним у КПК доцільно передбачити норму «Права особи, відносно якої проводиться перевірка, ревізія».

Таким чином, для надання ревізіям і перевіркам статусу процесуальних дій, необхідно закріпити в кримінальному процесуальному кодексі таких учасників процесу як «ревізор» і «особа, яка проводить перевірку», їх права, обов'язки, відповідальність при проведенні контрольних заходів. З метою дотримання принципу змагальності певними правами необхідно наділити особу, у відношенні якої здійснюються ревізії та перевірки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дулов А. В. Вопросы теории судебной экспертизы в советском уголовном процессе / А. В. Дулов. – Минск : Изд-во Белорусск. гос. ун-та, 1959. – 188 с.
2. Романюк Б. В. Проведення ревізії у кримінальній справі – процесуальний спосіб збирання доказів / Б. В. Романюк // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 1 (28). – С. 168–179.
3. Дрейден В. Г. Основные вопросы документальной ревизии и судебно-бухгалтерской экспертизы в работе следователя : учеб. пособие / В. Г. Дрейден. – Л., 1969. – 124 с.
4. Шмонин А. В. Расследование экономических преступлений : учеб.-практич. пособие / А. В. Шмонин. – М. : ИТК «Дашков и К», 2004. – 304 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами» : від 20.04.2006 р., № 550.

6. Круч В. А. Ревизор и следователь / В. А. Круч, М. И. Плотников // Бухгалтерский учет. – 1990. – № 1. – С. 39–40.

7. Танасевич В. Г. Ревизия и бухгалтерская экспертиза при расследовании дел о хищениях государственного и общественного имущества : метод. пособие / В. Г. Танасевич. – М. : Госюриздат, 1958. – 151 с.

8. Гольдман А. М. Нормативное регулирование ревизии производственной и финансо-

во-хозяйственной деятельности предприятий и организаций / А. М. Гольдман // Правоведение. – 1980. – № 3. – С. 64–70.

9. Галушкин В. И. Правовые и криминалистические аспекты использования ревизий и проверок при выявлении и расследовании преступлений : монография / В. И. Галушкин, В. В. Степанов. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 224 с.

Куриленко Д. В. Ревізор та перевіряючий у змагальному кримінальному судочинстві України / Д. В. Куриленко // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 168–172 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_29.pdf

Показано, що ревізор і перевіряючий як суб'єкти кримінального процесу в кримінальному процесуальному кодексі не зазначені. Для дотримання принципу змагальності кримінального процесу запропоновано ввести норми, які передбачають права, обов'язки й відповідальність перевіряючих осіб, а також права осіб, яких перевіряють.

Куриленко Д.В. Ревизор и проверяющий в состязательном уголовном процессе Украины

Показано, что ревизор и проверяющий как субъекты уголовного процесса в уголовном процессуальном кодексе не указаны. Для соблюдения принципа состязательности уголовного процесса предложено ввести нормы, которые предусматривают права, обязанности, ответственность проверяющих лиц, а также права лиц, которых проверяют.

Kurilenko D.V. Auditor and Inspector in Adversarial Criminal Proceedings in Ukraine

The article shows that auditor and the inspector as subjects of criminal proceedings in the Code of Criminal Procedure are not specified. To comply with the principle of adversarial criminal proceedings are prompted to enter the rules that provide for the rights, duties responsibilities of the inspectors, as well as the rights of those checks.